

שיעור כללי

הפקעת קידושין – יסודות הדין והשלכות לימינו

היום נעסוק ביסודותיה של סוגיית אפקעינהו רבנן לקידושין. נראה את סוגיות הש"ס העוסקות בכך ואת שיטות הראשונים. נקדיש פרק מיוחד לשיטת הרמב"ם בענין ונדון בשאלות העולות על הפרק בימינו בדבר הניסיון לפתור בעיות עגינות על ידי הפקעת קידושין והשי"ת יאיר עינינו בתורתו.

סוגייתנו

- יש לראות את סוגיית הגמ' ג. 'ומי איכא מידי דמדאורייתא לא ליהוי גט' עד 'שויוה רבנן לבעילתו בעילת זנות'.
- וראה פירושי רש"י ותוס' ותוס' הרא"ש בד"ה 'ואפקעו רבנן לקידושי מיניה' (תוס' הרא"ש מודפס בגמרות בסוף המסכת).
- וראה עוד דברי ר"י הלבן בתוספותיו. ודברי השיטה מקובצת בשם יש אומרים. וחידושי הר"י מיגאש.

סוגיות נוספות בענין אפקעינהו

- יש לראות בקיצור נמרץ את הסוגיות בבבא בתרא מח: וביבמות קי. ובגיטין לג. ושם עג.
- עוד יש לראות אזכורים של דין אפקעינהו במקומות נוספים בדברי ראשונים:
 - רש"י שבת קמה: ד"ה לעדות אשה.
 - תשובת הרשב"א אלף קסב לענין עד אחד באשה ועוד.
 - סוגיית הגמ' נדרים צ: משנה וגמרא שם ור"ן ותוספות ורשב"א שם.

שיטת הרמב"ם

- ראה פסקי הרמב"ם על הסוגיות כדלהלן: בבא בתרא מח: - הלכות אישות פ"ד הלכה א', סוגייתנו כתובות ג. - הלכות גירושין פ"ט הלכה ח', גיטין עג - הלכות גירושין פ"ט הלכה טז'.
- ראה ירושלמי גיטין פ"ד ה"ב ביחס לסוגיה בגיטין לג..
- וראה סמ"ג עשין מח' ביחס לסוגיה ב"ב מח:.

סוגיית עקירת דבר מן התורה בשב ואל תעשה וקום עשה

- ראה גמ' יבמות פט:-. בענין עקירת דבר מן התורה מחלוקת רב חסדא ורבה. ותוספות שם פט: ד"ה כיון.
- וראה עוד גמרא עבודה זרה יג. ותוספות שם. ותוספות יבמות פח. ד"ה מתוך.

מקורות נוספים

- דרכי משה אבן העזר ז' בענין גזירת אוסטריין ואבני מילואים שם.
- דברי הרב ריסקין במאמרו בתחומין בענין הפקעת קידושין.
- שו"ת מלמד להועיל ח"ג כב'.

תוספות ר"י הלבן

שיטה מקובצת מסכת כתובות דף ג עמוד א

ובשיטה כתוב וז"ל כל המקדש אדעתא דרבנן מקדש מדאמר בשעת קדושין כדת משה וישראל כלומר והרי הוא כמי שהתנה בקדושין על מנת שירצו חכמים ולא ימחו אלו הקדושין ובשנתן לה זה הגט אף על פי שמכח זה אינו דין שתתגרש באו חכמים ומיחו בקדושין מעיקרן והתירוה על ידי זה הגט מפני שראו תקנה בגרושי זה הגט. ואית דמקשו אם כן הבא על אשת איש היכי מחייב חנק והא הויה התראת ספק שמא יבא דבר שיעקר ב"ד הקדושין מעיקרן ונמצא שלא בא על אשת איש. ויש לומר דזיל בתר רוב הנשים דלא מפקעי קדושין דידהו כדאמרינן בפרק סורר ומורה דאזלינן בתר רובא בדיני נפשות וצ"ע. אי נמי דלא אמרינן התראת ספק לאו שמיה התראה אלא היכא שביד המותרת לתקן הדבר כגון המותר בטהור או דלא אוכל זה אם אוכל זה אבל בדבר שאין ביד המותרת לתקן התראת ספק שמה התראה.

אי נמי דלא מיקרי התראת ספק אלא במילתא דשכיח הפטור כמו החיוב אבל בכל דבר דלא שכיח הפטור כמו החיוב התראת ודאי היא. אי נמי דהא לא התראת ספק מיקרי כיון דליתיה לספיקא קמן דלא מיקרי התראת ספק אלא היכא דאיתא לספיקא קמן כגון שתי חתיכות א' של חלב וא' של שומן ולא ידעין איזו חלב ואיזו שומן וכגון שני גידין א' חלב וא' שומן שלימין ואכל חד מינייהו ואתרו ביה מעיקרא דלא ליכול כגון הא מיקרי התראת ספק. ואית דמתרצי דכי אמרינן אפקעינהו רבנן לקידושין מיניה לאו משעת קדושין אלא השתא משעת מעשה וכל זמן שלא נעשה המעשה

בס"ד
שלא קבלה גט באונס כה"ג חייבת בחנק וההיא דיבמות לא קשיא דלעולם אפקעיניהו רבנן התם בלא גט קאמר משום דהוא עשה
שלא כהוגן בקידושין וכיון שהקדושין שלא ברצון חכמים אפקעיניהו ועקריניהו לגמרי אבל על קדושין גמורין אם היה בהן משום
נולד אין הקדושין בטלין כי אם מכאן ואילך ובגט דאם לא כן אין לך אדם שחייב משום אשת איש. ע"כ:

חידושי הר"י מיגאש

כל שהקדושין נעשין שלא כהוגן יוצאה בלא גט אבל כל זמן שהקדושין כהוגן ומצד מאורע שאירע אחר כן מפקיעין קידושיה דווקא בגט כל דהו

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף מח עמוד ב

ואמר אמירא: תליוה וקדיש - קדושיו קדושין. מר בר רב אשי אמר: באשה ודאי קדושין לא הוו, הוא עשה שלא כהוגן, לפיכך עשו עמו שלא
כהוגן ואפקעיניהו רבנן לקידושיה מיניה. אמר ליה רבינא לרב אשי: תינח דקדיש בכספא, קדיש בביאה מאי איכא למימר? אמר ליה: שויה
רבנן לבעילתו בעילת זנות.

רשב"ם מסכת בבא בתרא דף מח עמוד ב

ואמר אמירא - כלומר קיימא לן הכי. תליוה וקדיש - קבלה קדושין קדושיה קדושין דלמי לזבני שמוכרת עצמה לזה. מר בר רב אשי אמר - במכר
מודינא דהו זבני אכל גבי אשה תקון רבנן ללא ליהו קדושין דהוא עשה שלא כהוגן שהכריחה לפיכך נעשה עמו שלא כהוגן שלא כדין דלע"ג דמן
התורה ליהו קידושין רבנן עקריניהו והפקירו אותן ועשו מעות מתנה ובמקום אחר מפרש דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש כדת משה וישראל ורבנן
אמור לא ליהו קדושין נמלא שלא קדשה זה שהרי דעת חכמים תלה והם אינם חפצים בקידושין הללו. תינח דקדיש בכספא - יכולין חכמים להפקיע
הקדושין דהפקר ז"ד הפקר גבי ממונ וכאילו קדשה בגזל ובחמס דמייא ללא הו קדושין אכל קדיש צביאה שעשה מעשה בגופה היאך יאמרו חכמים
שלא תהא צביאה הרי בעל כרחנו צביאה היא.

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קי עמוד א

והא ההיא עובדא דהוה בנרש, ואיקדישה כשהיא קטנה, וגדלה ואותביה אבי כורסייא, ואתא אחרינא וחספה מיניה, ורב ברונא ורב חננאל
תלמידי דרב הוו התם, ולא הצריכוה גיטא מבתרא! אמר רב פפא: בנרש מינסב נסיבי והדר מותבי אבי כורסייא. רב אשי אמר: הוא עשה
שלא כהוגן, לפיכך עשו בו שלא כהוגן, ואפקעיניהו רבנן לקידושי מיניה. אמר ליה רבינא לרב אשי: תינח דקדיש בכספא, קדיש בביאה
מאי? שויה רבנן לבעילתו בעילת זנות.

רש"י מסכת יבמות דף קי עמוד א

רבי כורסייא - בצאריון וקס"ד כשאר חופות שעדיין לא צעלה ואפ"ה לא הצריכוה גיטא מצתרא אלמא חלו קדושי קמאי. מינסב נסבי - ונתקדשה
בצעילה משגדלה. וקא אפקעיניהו לקידושין מיניה - דכל דמקדש תולה דעת חכמים הוא דהא כדת משה וישראל קאמרינן ורבנן אמרי דחוטף אשה
מצעלה לא ניהו קידושין. תינח דקדיש בכספא - איכא למימר דאפקעיניהו לקידושין ושוו מעות מתנה דהפקר ז"ד היה הפקר. קדיש צביאה - מאי
הפקר ז"ד איכא למימר. שויה לצעילתו צעילת זנות - והוא דעתם תלה.

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף לב-לג.

משנה: השולח גט לאשתו ... בראשונה היה עושה ב"ד ממקום אחר ומבטלו, התקין רבן גמליאל הזקן שלא יהו עושין כן, מפני תיקון
העולם.

גמ': ת"ר: בטלו - מבוטל, דברי רבי; רשב"ג אומר: אינו יכול לא לבטלו ולא להוסיף על תנאו, שא"כ, מה כח ב"ד יפה. ומי איכא מידי
דמדאורייתא בטל גיטא, ומשום מה כח ב"ד יפה שריבן אשת איש לעלמא? אין, כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, ואפקעיניהו רבנן
לקידושין מיניה.

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף עב-עג.

אמר רב הונא: גיטו כמתנתו, מה מתנתו אם עמד חוזר, אף גיטו אם עמד חוזר; ... רבה ורבה לא סבירא להו הא דרב הונא, גזירה שמא
יאמרו יש גט לאחר מיתה. ומי איכא מידי, דמדאורייתא לא הוי גיטא, ומשום גזירה שריבן אשת איש לעלמא? אין, כל דמקדש אדעתא
דרבנן מקדש, ואפקעיניהו רבנן לקדושין מיניה.

רש"י מסכת גיטין דף עב עמוד ב

גיטו - לשכ"מ כמתנתו. מה מתנתו - אמרינן צ"ב (דף קנא): אם עמד חוזר. אף גיטו אם עמד חוזר - ולא מיבעיא היכא דאמר אם מתי דהא לא
מת אלא אפילו לא אמר אם מתי אלא יהב לה גט סתמא אם עמד חוזר דמסתמא אדעתא דמיתה יהב לה והא לא מת. לא סבירא להו הא דרב הונא
- דהיכא דלא אמר לה אם מתי סבירא להו דאם עמד אינו חוזר. גזירה שמא יאמרו יש גט לאחר מיתה - דאי עמד חוזר אהו למימר לא הוי גט עד
דמייית וקא חזינן דלכתי מיית הוי גיטא ש"מ יש גט לאחר מיתה ואחי לאכשורי זה גיטיך לאחר מיתה ולא ידעו דכיון דלא פריש מידי להכי יהבינא
ניהלה שיהא גט מעכשיו וע"מ שימות.

תלמוד בבלי שבת קמה:

'ואין עד מפי עד כשר אלא לעדות אשה בלבד'

רש"י מסכת שבת דף קמה עמוד ב

לעדות אשה – לומר לאשה מה בעליך, לחקילו זה רצון משום עיגונא, וכל דמקדש אדעתא דרצון מקדש, ואפקועי רצון לקדושין מיניה.

שו"ת הרשב"א חלק א סימן אלף קסב

שאלתם משומד/מומר/לעבודה זרה שקדש בת ישראל דקדושי קדושין ואפילו גוי שנתגייר וחזר לסורו כדאיתא ביבמות (פ"ד דף מ"ז). מה ראו חכמים שלא חשו כאן לעגון וחשו לעגון במקום עד אחד אפילו עבד ואפילו שפחה. והלא יש כאן עגון יותר שאי אפשר לכופו לגרש. **תשובה** ההיא דעד אחד לא משום עגונה לבד אמרו. אלא מתחלה היו באין לה בריש פרק האשה רבה (דף פ"ה) מדינא דאורייתא דעד אחד נאמן באיסורין ואתי למילף מחתיכה מטבל הקדש וקונמות. ודחי להו ואסיק רבי זירא מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחלה ואקילו בה משום עגונה. ומיהו לא אקילו בה אלא משום דאיתתא דייקא ומנסבא וכי לא דייקא אמרינן תצא מזה ומזה לא אפקעינהו לקידושין. ומיהו ודאי זימנין דמפקעי קידושין מחשש עגון וכדאמר אין טענת אונס בגיטין ואף על גב דלגבי ממונא הוי טענה אפקעינהו רבנן לקידושי משום צנועו ומשום פרוצות. וקא יהבינן טעמא משום דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקידושי מיניה. ואפילו התם כל עיקרא דמילתא לאו משום עגונה בלחוד הוא אלא משום דמאן דיהיב גיטא כי הא כי היכי דלא לפקעינהו רבנן לקידושי מיניה ומשוו לבעילתו בעילת זנות אסוקי מסיק אדעתיה כל אונסא דשכיח ואפילו שכיח ולא שכיח מחיל להו הא בכדי לא אפקעינהו. ותדע לך דהא טבע במים שאין להם סוף לא אפקעינהו ולא חשו לענין עגון. דאלמא לא אמרו אלא כי איכא סמך כי ההיא דעד א' דסמכינן אסדהותי דעד ואפילו בגוי מסיח לפי תומו ומשום דאיהו דייקא ומנסבא. ובגט משום דסומכינן לימא דאסוקי להאי אונסא אדעתיה ואחולי אחלי כדאמרן. ותדע לך דההיא אונסא דלא שכיח דאכלו ארי ונשכו נחש ונפל עליו הבית הוי אונסא משום דאונסא דלא שכיח לא אסיק אדעתיה. ובתולה וקדיש וכההיא דאתובה אבי פורסא דאפקעינהו לקידושי ולא אצרכוה גיטא. התם היינו טעמא משום דעיקר הקידושין היו שלא ברצון חכמים הא בעלמא לא.

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף צ עמוד ב

מתני'. בראשונה היו אומרים, שלש נשים יוצאות ונטולות כתובה: האומרת טמאה אני לך, שמים ביני לבינך, ונטולה אני מן היהודים. חזרו לומר, שלא תהא אשה נותנת עיניה באחר ומקלקלת על בעלה, האומרת טמאה אני לך - תביא ראייה לדבריה, השמים ביני לבינך - יעשו דרך בקשה, ונטולה אני מן היהודים - יפר לחלקו ותהא משמשתו, ותהא נטולה מן היהודים.

גמ'. איבעיא להו: אמרה לבעלה טמאה אני, מהו שתאכל בתרומה? רב ששת אמר: אוכלת, שלא תוציא לעז על בניה; רבא אמר: אינה אוכלת, אפשר דאכלה חולין.

הר"ן מסכת נדרים דף צ עמוד ב

חזרו לומר שלא תהא אשה נותנת עיניה באחר ומקלקלת על בעלה - דשמא תלך למקום שאין מכירין בה ובנדרה ותנשא. **תביא ראייה לדבריה** - שנאנסה ובלאו הכי לא מתסרא אבעלה.

יעשו דרך בקשה - מפורש בירושלמי יעשה סעודה ויפיס ועצה טובה קמ"ל.

ואיכא למידק אמתני' - כיון דמדינא דאמרה טמאה אני לך מיתסרא אבעלה כמשנה ראשונה משום שלא תהא נותנת עיניה באחר היאך התיירו וכי איסור שבה להיכן הלך יש מי שתייר דאע"ג דמדינא אסירא שרו לה רבנן ומבטלי מילתא דאורייתא משום מגדר מילתא בקום עשה דגדר גדול גדרו בה שלא תתן עיניה באחר להפקיע עצמה מיד בעלה והרשות בידם לעשות כן כדאמרין ביבמות (דף צ:). מגדר מילתא שאני והקשו על זה שאין ב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה אלא בשב ואל תעשה אי נמי בקום עשה ולהוראת שעה בלבד כאלהו בהר הכרמל אבל לדורות לא ולדידי לא קשיא לי דכי היכי דאמרין בכמה דוכתי (גיטין לג וש"ט) דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקדושי מיניה ה"נ הכא כל שאמרה לבעלה טמאה אני אפקעינהו רבנן לקדושי מעיקרא ונמצא שבשעה שנאנסה פנויה היתה ומש"ה שריא לבעלה ואוכלת נמי בתרומה כדאמרין בגמ' אלא שלפי זה מצטרף לומר דכי אמרין הכי דוקא באומרת טמאה אני לך שנאנסתי ולכשר נבעלתי אבל באומרת טמאה אני לך שנאנסתי מנתין או מממזר אינה מותרת לבעלה ואינו במשמע ואחרים תרצו דמשנה ראשונה לא דינא קתני דמדינא ודאי אין האשה נאמנת לומר טמאה אני לך להפקיע עצמה מבעלה שהיא משועבדת לו אלא משום דהא מילתא דטמאה אני לך כסיפא לה תקינו במשנה ראשונה להאמינהו דאי לאו דקושטא קאמרה לא הות מזלזה נפשה למימר הכי ומכי חזו רבנן בתראי דאיכא למיחש לשמא תהא נותנת עין באחר אוקמוה אדינא.

תוספות מסכת נדרים דף צ עמוד ב

חזרו לומר אינה נאמנת דחיישינן שמא נתנה עיניה באחר - ואי"ת טמאה אני לך אמאי לא מהימנא הא שויתה נפשה חתיכה דאיסורא כדאמר בקידושין פרק האומר (דף סה). קידשתי והוא אומר לא קידשתיך הוא מותר בקרובותיה והיא אסורה בקרוביו .. ועוד קשה דאמר בגמרא דאוכלת בתרומה שלא להוציא לעז על בניה ואמאי והא לגבי תרומה שויתה נפשה חתיכה דאיסורא ונראה לי דכיון דיש לחוש שמא נתנה עיניה באחר יש חכ ביד חכמים לעקור דבריה מכל וכל בסברא גדולה כזאת ומיהו נראה דאף למשנה אחרונה אם אומרת אשה טמאה אני לך ואמר הבעל שמאמינה דאסורה לו דאיהו שויה לנפשיה חתיכה דאסורא ואפי' תחזור בה האשה ותאמר באונס היה ויש אומרים דמשמתינא ליה על שגרם שתיאסר אשתו עליו ועובר על חרם תקנת רבינו גרשם.

חידושי הרשב"א מסכת נדרים דף צ עמוד ב

חזרו לומר האומרת טמאה אני לך תביא ראייה לדבריה, ואי"ת והא כיון דאמרה הכין שויתה ביאת הבעל חתיכה דאיסורא והיכי מאכילין לה דבר האסור לה ותנן האומרת קדשתי והוא אומר לא קדשתיך הוא מותר בקרובותיה כו', ... י"ל דהאי טענה דעיניה נתנה באחר טענה גדולה היא לפי שאין האשה עשויה לפרסם עצמה בכיוצא בזה אלא שעיניה הוא שנתנה וסמכו עליה להתירה בחששא בין לבעל בין לתרומה, ואינו מחזור בעיני עדיין דהיכי אפשר דמן הספק נתיר לאו דזונה ותרומה דאורייתא אדרבה בכל מקום ספיקא דאורייתא לחומרא, ומסתברא לי דתנאי ב"ד היי כדי שלא יהיו בנות ישראל פרוצות ומפקיעות עצמן מידי בעליהן ומשום מיגדר מלתא תקון הכי דב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה כל היכא דאיכא משום מיגדר מלתא, כדאיתא ביבמות בריש פ' האשה רבה דשקלו וטרו בה בהאי מלתא אי ב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה אם לאו ואמרין תיש אליו

תשמעון אפי' אומר לך לך עבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה כגון אליהו בהר הכרמל הכל לפי שעה שמע לו אלמא מתנין בכל מקום, ודחינן מיגדר מלתא שאני, ואתי למיפשטא תו מהא דאמר ראב"י שמעתי שבי"ד מכין ועונשין שלא מן הדין ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה, ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת והביאוהו לבי"ד וסקלוהו מפני שהשעה צריכה לכך, ודחינן נמי משום מיגדר מלתא, אלמא כל היכא דאיכא למיגדר בהא ב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה, ולא שחכמים עוקרין דבר מן התורה מדעתן אלא אחת ממצות התורה היא לשמוע אל דברי השופט אשר יהי' בימים ההם וכל שהן רואין להתיר לצורך מותר מן התורה, והכא נמי משום מיגדר מלתא שלא תהא כל אחת אומרת שמה אני לך ומפקעת עצמה מיד בעלה עמדו וגדרו והתנו שאפי' היה כדבריה שתהא מותרת בין לבעל בין לתרומה, וכ"ש לגירסת מקצת ספרים שהם גורסים שם אלא מיגדר מלתא שאני, כלומר שהאומר ב"ד מתנין בכל מקום לעקור דבר מן התורה הוא שאמר הך ולומר שאפילו תרומה דאורייתא משום דלמא פשע אפקוה רבנן לחולין דכל מה שהן עושין למיגדר מלתא הוא וכולהו ילפינן מדכתיב אליו תשמעון דלפי אותה גירסא כ"ש דניחא הכא.

רמב"ם הלכות אישות פרק ד הלכה א

אין האשה מתקדשת אלא לרצונה והמקדש אשה בעל כרחא אינה מקודשת, אבל האישה שאנסוהו עד שקידש בעל כרחו הרי זו מקודשת

רמב"ם הלכות גירושין פרק ט הלכה ח'

התנה עליה שיהיה גט אם לא בא עד שלשים יום למדינה זו והיה בא בדרך בתוך שלשים יום וחלה או עכבו נהר ולא בא עד אחר שלשים יום הרי זה גט אפילו עומד וצווח הריני אנוס, שאין א אנוס בגיטין, ואף על פי שגילה דעתו שאין רצונו לגרש.

רמב"ם הלכות גירושין פרק ט

שכיב מרע שכתב גט לאשתו וגירשה ועמד אינו יכול לחזור בו, שאין גיטו כמתנתו, שאם תאמר יחזור בו יאמרו גיטו לאחר מיתה יגרש כמו מתנתו שאינה קונה אלא לאחר מיתה.

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת גיטין פרק ד הלכה ב

עבר וביטלו נישמעניה מן הדא אם ביטלו הרי זה מבוטל דברי ר'. רבן שמעון ב"ג אומר אינו יכול לביטלו ולא להוסיף על תנאו. יאות אמר רבן שמעון בן גמליאל מאי טעמא דרבי דבר תורה הוא שיבטל והן אמרו שלא ביטל. ודבריהן עוקרין דברי תורה וכי זיתים על שמן וענבים על היין לא תורה הוא שיתרום והן אמרו שלא יתרום מפני גזל השבט. ולא עוד אלא שאמרו עבר ותרם אין תרומתו תרומה.

קרבן העדה (פירוש לירושלמי) מסכת גיטין פרק ד הלכה ב

ופריך יאות. שפיר קא"ג ומ"ט דרבי: **דבר תורה הוא שיבטל.** הגט שהרי ביטלו קודם שבא לידה ואין האישה מגרש אלא לרצונה ואין להתיר משום כח ב"ד יפה אשת איש לעלמא: **ודבריהן.** תקנת חכמים עוקרין דבר תורה בתמיה: **ה"ג וכי זיתים על השמן וענבים על היין לא תורה הוא שיתרום והן אמרו שלא יתרום מפני גזל השבט ולא עוד אלא שאמרו וכי.** וה"פ בפ"ק דתרומות תנן אין תורמין זיתים על שמן ולא ענבים על היין אם תרם בש"א תרומת עצמן בהן ובה"א אין תרומתן תרומה וקאמר התם בירוש' הטעם מפני גזל השבט שהוא מבקש לתרום לפי שמן ואינו תורם אלא לפי זיתים והא תרם דמדאורייתא תורם ורבנן הוא דגזרו ואפ"ה אמרו ב"ה אין תרומתן תרומה ואפ"ה הנך דתרם הדרי לטיבלא הרי שיש יכולת ביד חכמים לעקור דבר מן התורה:

ספר מצוות גדול עשין סימן מח

אין האשה מתקדשת אלא לרצונה, שנאמר (דברים כד, ב) והלכה והיתה משמעות המקרא [הוא] שמתקדשת מדעתה (רש"י יבמות יט, ב ד"ה קדושין), והמקדש אשה בעל כרחא אינה מקודשת, אבל האישה שאנסוהו שיקחנה בעל כרחו הרי זו מקודשת (ע"פ לשון רמב"ם פ"ד ה"א) לאמימר, ולמר בר רב אשי אינה מקודשת כדאיתא בפרק חזקת הבתים (ב"ב מח, ב) והגאונים תופשין עיקר דברי מר בר רב אשי.

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף פט עמוד א

תנן התם: אין תורמין מן הטמא על הטהור, ואם תרם, בשוגג - תרומתו תרומה, במזיד - לא עשה ולא כלום. מאי לא עשה ולא כלום? א"ר חסדא: לא עשה ולא כלום כל עיקר, דאפילו ההיא גריוא הדר לטיבליה; רב נתן ברבי אושעיא אמר: לא עשה ולא כלום לתקן את השירים, אבל תרומה הוי. רב חסדא לא אמר כרב נתן בר' אושעיא, דאי אמרת הוי תרומה, זימנין דפשע ולא מפריש....

שלח ליה רב חסדא לרבה ביד רב אחא בר רב הונא: ואין ב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה? והתניא: מאימתי אדם יורש את אשתו קטנה? ב"ש אומרים: משתעמדם בקומתה, וב"ה אומרים: משתכנס לחופה, רבי אליעזר אומר: משתבעל, ויורשה ומיטמא לה ואוכלת בגינה תרומה. ב"ש אומרים משתעמדם בקומתה, אף על גב דלא נכנסה לחופה? אימא: משתעמדם בקומתה ותכנס לחופה, והכי קאמר ליה ב"ש לב"ה: דקאמרתו משתכנס לחופה, אי עמדה בקומתה - מהניא לה חופה, ואי לא - לא מהניא לה חופה. ... קתני מיהת יורשה, והא הכא דמדאורייתא אבוא ירית לה, ומדרבנן ירית לה בעל! הפקר ב"ד היה הפקר, דאמר ר' יצחק: מנין שהפקר ב"ד היה הפקר? שגא': כל אשר לא יבא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה. ... ומיטמא לה. והא הכא דמדאורייתא אביה מיטמא לה, ומדרבנן מיטמא לה בעל! משום דהויא לה מת מצוה. ומי הוי מת מצוה? והתניא: אי זהו מת מצוה? כל שאין לו קוברין, קורא ואחרים עונין אותו - אין זה מת מצוה! הכא נמי, כיון דלא ירית לה, קריא ולא ענו לה.

...ת"ש: אליו תשמעון - אפילו אומר לך עבור על אחת מכל מצות שבתורה, כגון אליהו בהר הכרמל, הכל לפי שעה שמע לו! שאני התם, דכתיב: אליו תשמעון. וליגמר מיניה! מיגדר מילתא שאני.

תוספות מסכת יבמות דף פט עמוד ב

כיון דלא ירתי לה קרי ולא ענו לה - משמע דכל היכא דירית לה מטמא לה דהוי מטמא למת מצוה ולפי זה אלמנה לכ"ג גרשה וחלוצה לכהן הדיוט לא ירית לה מדאמר (לקמן דף ז: צ) ואין מטמא לאשתו פסולה דאי הוה ירית לה הוה מטמא לה כמו למת מצוה ומיהו על כרחך לאו הא בהא תליא דהא נשאת על פי ב"ד ואח"כ בא בעלה אמרי' דאין מטמא אף על גב דבעלה הראשון יורשה דלדידיה לא קנסו ואף על גב דאין זכאי במציאתה ובמעשה ידיה היינו משום קנס דידה אבל יורשה אמאי לפיכך בעל ועוד דא"כ כהן גדול ונזיר יטמאו לקרוביהם ולכל מורישיהם כשאין יורש אלא

הם וכן לנשיהם ועוד למי"ד (כתובות דף פג.) ירושה דבעל דאורייתא אמאי איצטריך קרא שהבעל מטמא לאשתו פשיטא דמת מצוה היא ונראה לר"י דמשום דירית לה לא הויא מת מצוה אלא משום דיש כח ביד חכמים לעקור דבר שהוא מן התורה בדבר הדומה כדפירשתי לעיל דכיון דלא ירתי לה דומה למת מצוה ומיהו אינה מת מצוה גמור וכן נראה דאי משום דהויא מת מצוה גמור מטמא לה אם כן היאך יטמא לה במקום שיש ישראל דהא במת מצוה אם יש ישראל וכהן אמרינן בניזיר (דף מז.) יטמא ישראל ואל יטמא כהן ובנישואי קטנה דהו דרבנן משמע דמטמא כאשר בעל שמיטמא לאשתו דאורייתא אם יש שם כמה ישראל ומדאמר לקמן (דף צ.) נמי ולא זה וזה מיפר נדרה משום דתתגנה ותתגנה אין להוכיח דאין מיפר לאשתו פסולה כגון אלמנה

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יג עמוד א

מכאן אמרו: הנושא ונותן בשוק של עבודת כוכבים - בהמה תיעקר, פירות כסות וכלים ירקבו, מעות וכלי מתכות יוליכם לים המלח, ואיזהו עיקור? המנשר פרסותיה מן הארכובה ולמטה ... אמר רב: בהמה תיעקר. והא איכא צער בעלי חיים! אמר אביי, אמר רחמנא: את סוסייהם תעקר. אמר רב: ואיזהו עיקור? מנשר פרסותיה מן הארכובה ולמטה.

תוספות מסכת עבודה זרה דף יג עמוד א

אמר אביי אמר קרא את סוסייהם תעקר - הקשה הר"ר אלחנן (ואי"ת) למי"ד (שבת קכח.): צער בעלי חיים דאורייתא מאי ראייה מייתי מיהושע דלמא שאני התם דעל פי הדבור הוה אבל הכא בקנס דרבנן אין כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה וי"ל דודאי שיש כח בידם לעקור היכא דנראה טעם קצת לעקור כדמוכח פרק האשה רבה (יבמות דף פט.) גבי משיאין האשה על פי עד אחד

תוספות מסכת יבמות דף פח עמוד א

מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה כו' - נראה לר"י דלית לן למימר אנן סהדי דדייקא ומינסבא ונאמן עד אחד בכך מן התורה אלא מתקנת חכמים הוא דנאמן ואין זה עקירת דבר מן התורה כיון שדומה הדבר הגון להאמין כמו שאפרש לקמן בפרקין (דף פט.) שבדבר שיש קצת טעם וסמך לא חשיב עוקר דבר מן התורה.

דרכי משה הקצר אבן העזר סימן ז

אמנם בגזירת אוסטרייך הותרו על פי גדולים גם כן לבעליהן אפילו לכהנים ואפשר נתנו הני נשי אמתלאות לדבריהן וכו' וע"ש כי האריך ולי נראה דאפשר להגדולים שהתירו לאו מדינא אלא משום צורך שעה שראו שיש חס ושלום לחוש לעתיד לנשים שאם ידעו שלא יחזרו לבעל נעוריהן שלא יקלקלו ולכן הקילו ואין לומר וכו' יש להקל בחשש איסור דאורייתא נראה לי דסמכו אהא דאמרינן (כתובות ג א) כל המקדש אדעתא דרבנן מקדש ויש ביד בית דין לאפקועי קידושין מינייהו והוי כפנויות ואף אם זנו ומותרות לבעליהן כן נראה לי.

שולחן ערוך אבן העזר הלכות אישות סימן ז סעיף יא (רמ"א)

ובשעת הגזירה שהמירו לתן מחמת אונס וחזרו בהן לאחר שעבר האונס, <יב> שיש להקל (כא) והן ולהתירן אפי' לבעלן כהנים

אבני מילואים סימן ז

ודברי ד"מ לא הבנתי דהא נבעלה לפסול אפי' פנויה נמי נפסלה לכהונה וא"כ מה בכך דהפקיעו לקידושין לעשותן כפנויות. ועיין ר"ן סוף נדרים (צ, ב) במשנה האומרת טמאה אני לך ע"ש משום דאפקעינהו רבנן לקידושין מיני' והקשה באשת כהן ובפסול לה דאפי' פנוי נאסרת מאי איכא למימר ע"ש וצ"ע.

תחומין בב מאמר הרב ריסקין

בענין הפקעת קידושין אפילו לאחר זמן, לפי מספר רב של ראשונים (כגון: רש"י לפי רוב מפרשיו, רא"ה, ריטב"א, ר' אברהם בן הרמב"ם, מהר"ם מרוטנבורג, המאירי ואחרים) ההפקעה מבוססת על תנאי. לדעה זו אפילו במקרים שהגמרא מצריכה גט, אין הגט נחוץ כגורם ההפקעה, שהרי בכל המקרים הללו הגט הוא פסול מדין תורה. ולכן, יש מקום לאפשר הפקעה אפילו שנים רבות אחרי הקידושין ללא גט כלל. לפי שיטה זו, אין סיבה לומר שהכוונה להפקיע קידושין תם עם חתימת התלמוד, שהרי האמצעי דרכו מממשים את ההפקעה כלול בנוסח הקידושין שנהוג עד עצם היום הזה. שיקולים אלו שייכים היום לא פחות מאשר בזמן הרמ"א, כשנשים רבות יושבות עגונות תחת יד בעליהן, המנצלים את מעמדם ההלכתי ואת תמימות נשותיהם לעשותן כשבויות. יש מקום להשתמש ביסוד של הפקעת קידושין אף ללא גט - אבל עם תקנה מפורשת - כדי להציל נשים אלה מעגונותן ומחיי חטא כמעט ודאיים. בעיית העגונות יוצרת סבל אנושי רב ומביאה גם לביזויה של ההלכה. אכן, דבר זה צריך להיעשות על ידי כינוס נרחב של רבני ישראל שיחליטו לבצע דבר זה, כדי שרבים יישאו בעול ההחלטה, וכדי שלא תיעשה התורה לשתי תורות, חלילה. כמובן, מחשבה רבה נחוצה כדי להגדיר בדיוק רב את הנסיבות שבהן יופקעו קידושין. הצעתי היא, שהרבנות הראשית בירושלים תתקן תקנה הקובעת שאם הבית דין הרבני מצווה על הבעל לגרש את אשתו, והוא מסרב, וגם העונשים שהטילו עליו בית המשפט אינם מועילים, אז יוקם בית דין מיוחד, שתהיה לו הסמכות להפקיע את הקידושין ולהתיר לאשה להינשא שנית.

שו"ת מלמד להועיל חלק ג (אבן העזר וחושן משפט) סימן כב

הנה לענין הפקעת קידושין אמת ויציב הוא אשר כתבו כ"מ שאין לנו לחדש הפקעת קידושין במקום אשר לא דברו ממנו בש"ס, (ע' שו"ת הרשב"א סי' אלף קס"ב וסי' אלף קפ"ה) ואם היה כח בידנו להפקיע קידושין במקום עגון הלא אין צורך לכל תקנות עגונות, וכל השו"ת בעניני עגונות אך למותר, כי במקום אשר יראה בעיני הרב או כמה רבנים ששורת הדין והכרעת השכל להתיר האשה להנשא, יפקיעו קידושיה ויתירו בלי שום פקפוק. ומי שמע או ראה כזאת בישראל! ורק רבנים אשר נתקו כבר את כל מוסרות הדת והשליכו מעליהם כל עבותות התורה העיזו פניהם להתיר אשת איש בסברות בדויות כאלה אשר אין להם שחר ומתנגדות לכל דרכי הוראות גדולי המורים עד היום הזה ומהרסות עקרי הדת עד היסוד בס. הלא עינינו הרואות כי אף שהתירו חז"ל אשה עפ"י עד אחד (ע' רמב"ם סוף ה' גירושין) מ"מ אם בא בעלה אמרו תצא מזה ומזה וכל הדרכים האלו בה, ואפי' נשאת עפ"י תרי עדים לא בעי למיעבד עובדא במאי ה"ל למיעבד (יבמות צ"א ע"ב) ולא עלה על דעתם לומר בענין זה אפקעינהו רבנן לקידושין ונשאת בהיתר וגם הולד כשר, אלא ודאי שסברת אפקעינהו לא נאמרה רק במקומות מיוחדים והיכא דאיתמר איתמר דלא היכא דלא איתמר לא איתמר. ומעתה מי הוא זה אשר יפרוץ גדר לבלי חק לומר בכל פעם ופעם אפקעינהו אם יגזרו השופטים להפריד החבילה!